

Aleksandra Drabina-Różewicz

Uniwersytet Wrocławski

ORCID: [0000-0003-0939-6470](https://orcid.org/0000-0003-0939-6470)

Kobiecość i męskość w narracjach biograficznych młodych prekariuszy – zarys interpretacji

Abstrakt

Artykuł koncentruje się wokół relacji kategorii pracy i płci, które zostały uchwycone w wywiadach biograficznych z młodymi pracownikami prekaryjnymi. Na przykładzie wstępnej analizy kilku wywiadów autorka stara się pokazać, jak kształtują się te kategorie w doświadczeniach i tożsamości badanych. Tekst zawiera także rozważania o tym, jak męskość i kobiecość różnicują doświadczenia na rynku pracy oraz strategie życiowe podejmowane przez młodych pracowników. Artykuł jest próbą ukazania kierunku analizy pracy i płci jako głównych wymiarów nierówności opisywanych w narracjach biograficznych młodych pracowników wchodzących na rynek pracy w Polsce.

Słowa kluczowe

badania biograficzne, kobiecość, męskość, prekariat

Femininity and masculinity in the biographical narratives of young precarious workers – an outline of interpretation

Abstract

The article focuses on the categories of work and gender that have been captured in biographical interviews with young precarious workers. The paper is based on an initial analysis of several interviews. The author attempts to show how the categories of work and gender shape the experiences and identities of the young workers. The paper also presents reflections on how masculinity and femininity differentiate the labor market experiences and the life strategies of young workers. The article is an attempt to show the direction of the analysis of labor and gender as the main inequalities described in the biographical narratives of young workers entering the labor market in Poland.

Keywords

femininity, masculinity, precarity, biographical research

Wprowadzenie

Artykuł powstał w ramach finansowanego przez Narodowe Centrum Nauki oraz Deutsche Forschungsgemeinschaft projektu PREWORK („Młodzi pracownicy prekaryjni

w Polsce i Niemczech: socjologiczne studium porównawcze warunków pracy i życia, świadomości społecznej i aktywności obywatelskiej”¹). Jako członkini zespołu projektu PREWORK chciałabym zaprezentować fragmenty analiz przeprowadzonych w ramach prac projektowych, zwracając szczególną uwagę na znaczenie relacji pracy i płci w biografiach młodych prekariuszy. Na przykładzie wstępnej analizy ramowej kilku zebranych dotąd w projekcie biograficznych wywiadów narracyjnych postaram się pokazać, jak uwidaczniają się i kształtują te kategorie w doświadczeniach i tożsamości badanych. Ponadto zastanowię się, jak męskość i kobiecość różnicują doświadczenia na rynku pracy oraz strategie życiowe podejmowane przez młodych dorosłych. Artykuł będzie próbą udzielenia wstępnej odpowiedzi na pytania związane z dwoma aspektami nierówności opisywanymi w narracjach biograficznych młodych ludzi wchodzących w dorosłość i próbujących zmierzyć się z trudnościami towarzyszącymi wejściu na rynek pracy w Polsce.

Prekaryzacja i płeć. Przegląd literatury przedmiotu

Rozważania dotyczące współczesnych uwarunkowań życia i funkcjonowania społecznego młodych ludzi na rynku pracy wciąż stawiają badaczom nowe wyzwania. Poddawane redefinicji w doświadczeniu młodych obecne kategorie pracy oraz płci okazują się szczególnie istotne w świetle refleksji nad prekariatem. Nie tylko odkrywają nowe oblicza nierówności, ale także relacje między ich poszczególnymi wymiarami. W postindustrialnym społeczeństwie płeć i praca stają się wzajemnie sprzężonymi kategoriami, budującymi tożsamość ludzi młodych wkraczających w dorosłe życie.

Zmiany na rynku pracy w warunkach współczesnej ekonomii to żywy wciąż temat wielu rozpraw naukowych, które próbują odkryć dynamikę tych przemian i wyznaczać ich kierunki. Ewolucja technologiczna wespół z trendami globalizacji, komercjalizacji, zmian procesów produkcji doprowadzają do poważnych przekształceń rynku zatrudnienia. Ostatecznie upada „mit rynku”, który pamiętamy z polskiej rzeczywistości z czasów tuż po transformacji ustrojowej. Okazało się, że czasy świetności przedsiębiorstw powstałych w latach 90. nie trwały zbyt długo, a spowolnienie gospodarcze nadeszło zaskakująco szybko. Kapitalizm odsłonił wówczas swoje prawdziwe oblicze, które oznacza życie codzienne z niepewnością, ryzykiem i utraconymi nadziejami o dobrobycie (Mrozowicki, 2014). Zmieniły się przede wszystkim warunki ekonomiczne, które pociągnęły za sobą przemiany charakteru pracy oraz przekształcenia w stosunkach pracowniczych. Praca oparta na wiedzy staje się przede wszystkim wymianą usług, wymianą intelektualną. Technologia znosi przestrzenne i czasowe ograniczenia pracy, której globalna sieć jednocześnie daje coraz więcej możliwości, ale także staje się coraz tańsza, niestabilna

¹ Numer umowy NCN: UMO-2014/15/G/HS4/04476, DFG: TR1378/1-1.

i wymaga elastyczności. Te nowe warunki, które tworzą rzeczywistość współczesnego rynku zatrudnienia, szczególnie wpływają na funkcjonowanie na rynku pracy ludzi młodych. Dla nich restrukturyzacja społecznego dochodu i powszechna elastyczność są szczególnie dojmujące, ponieważ już odczuwają, że ich zarobki będą niższe w stosunku do dochodów ich rodziców (Standing, 2013). Młodzi pracownicy z krótkim stażem pracy, dopiero zdobywający kolejne szczeble kwalifikacji zawodowych, są łatwo zastępowalni i szczególnie narażeni na internalizację słabszej pozycji na rynku pracy, co sygnalizują zebrane dane ilościowe, m.in. te pochodzące z polskiej edycji Badań Warunków Życia Ludności (Kiersztyn, Dzierzgowski, 2012).

Coraz więcej ludzi młodych podejmuje prace o prekarnym charakterze, które już nie są udziałem rozpoczynających drogę zawodową, ale przeciągają się na dalszy okres życia (Standing, 2013). Ta tendencja dotyczy dziś zawodów uważanych niegdyś za stabilne i pewne, młodych profesjonalistów i wykwalifikowanych robotników, którzy stykają się z różnymi formami niepewności wymagającymi podjęcia dynamicznych, przemyślanych i długodystansowych strategii kalkulacji (Poławski, 2012). To już nie chwilowy stan niepewności i braku gwarancji zatrudnienia, ale cecha charakteryzująca współczesnych młodych dorosłych, którzy bezpowrotnie tracą kontrolę nad swoją tożsamością. Co więcej bardzo często mają problem z nadawaniem jej formy narracji (Sennett, 2006). Świat pracujących młodych w chaosie pędzącego czasu, z filozofią „nic na długo”, w nieustannym konflikcie charakteru i doświadczenia, w permanentnej niestabilności „z założenia” (Sennett, 2006) otwiera obserwatorom wiele perspektyw badawczych stawiających pytania o granice nowych nierówności społecznych i niewątpliwie zachęca do podejmowania badań i rozważań nad tożsamością młodych prekariuszy.

Warto również przyjrzeć się temu problemowi, biorąc pod uwagę podstawową różnicę o społeczno-kulturowym i biologicznym charakterze, jakim jest płeć. Kulturowe reguły płci niewątpliwie stanowią jeden z kluczowych mechanizmów mających udział w kształtowaniu tożsamości młodych dorosłych (Giddens, 2007). Trzeba również przyznać, iż warunki społeczno-kulturowe, w tym ekonomiczne i gospodarcze, miały i nadal mają spory udział w budowaniu kategorii kobiecości i męskości (Seidman, 2012). Powiązanie przemian tożsamości płciowych i zjawisk na rynku pracy zachodzi w sferze prywatnej, m.in. przy podziale ról, obowiązków domowych, formowaniu i utrzymywaniu rodziny. W sferze publicznej dotyka często problemu upłciawiania w miejscu pracy, podziału pracy oraz wreszcie struktury nowych nierówności (Bradley, 2008). Harriet Bradley (2008; za: Acker, 1990) zwraca uwagę na istotność tworzenia podziałów płciowych w środowisku pracy, systemów wyobrażeń legitymizujących klasyfikację według płci w pracy, interakcje w miejscu pracy oraz wewnętrzne procesy mentalne w obrębie własnej tożsamości i roli (autodefinicje i autorefleksje).

Guy Standing (2014), próbując odpowiedzieć na pytanie: kto tworzy prekariat, podsumowuje rolę zmiennych demograficznych, w tym płci i wieku. Twierdzi, że w każdej grupie, zgodnie z przyjmowanym podejściem do sytuacji prekarnej, znajdują się dwie podgrupy: „uśmiechniętych” i „narzekających”. Wśród młodych, którzy stanowią trzon prekariatu, ci pierwsi to studenci i podróżnicy zadowoleni z krótkoterminowych, dorywczych trybów pracy, drudzy to pragnący stabilizacji i zmagający się z uciążliwościami wejścia na rynek pracy poprzez staże i inne formy niepewnego zatrudnienia. „Uśmiechnięte” kobiety według Standinga (2014) to te, które – polegając na partnerze – mogą traktować pracę jako zajęcie dodatkowe, „narzekające” samotnie utrzymują rodzinę lub starają się pogodzić pracę reprodukcyjną z pracą zarobkową. Pośród mężczyzn natomiast ci pierwsi są w związkach z osobami również posiadającymi dochody, drudzy to samotnie zarabiający, w pułapce prekarności. Standing (2014) wykazuje, że istnieją zasadnicze różnice między młodym i starszym oraz męskim i kobiecym wymiarem prekarności. Potwierdza to w pewien sposób wybrany przeze mnie obszar badań jako potencjalnie ciekawy, zwracający uwagę na zróżnicowanie wewnętrzne prekariatu jako zbiorowości społecznej. Autor ten wskazuje także na globalny trend feminizacji pracy, który wciągnął znaczną liczbę kobiet na rynek pracy, ale nie skutkowało poprawą ich sytuacji ani w kwestii zarobków, ani warunków zatrudnienia. niesprawiedliwość w płciowym podziale dochodów pozostaje trwałą cechą rynku, a kobiety w rzeczywistości stanowią trzon prac elastycznych, o charakterze usługowym lub produkcji eksportowej, czyli prekarnych. W warunkach pracy elastycznej nadal korzystniej jest zatrudniać mężczyzn do prac wymagających długoterminowego zaangażowania, kobiety zaś na kilkumiesięczne umowy ze względu na dodatkowe koszty związane z ewentualną ciążą i opieką nad dziećmi (Standing, 2014). Standing (2014) obrazuje przekształcenia sytuacji i tożsamości mężczyzn na rynku pracy poprzez ukazanie ich jako tych, którzy ponieśli bolesną cenę recesji. Zaczęło się to wtedy, gdy zniknęły posady w ramach tradycyjnej przemysłowej klasy robotniczej. Badacz pisze o tym, że wielka recesja była nazywana nawet „mężceją”, bo dobitnie uderzyła swoimi konsekwencjami właśnie w fundamenty męskiej pozycji i tożsamości pracowniczej. Od tamtej pory globalne przemiany gospodarki kapitalistycznej wpływają na załamanie się wielu innych podstaw roli i tożsamości młodych mężczyzn: schodzą oni z piedestału żywicieli i głów rodziny, męska domena pewności i stabilizacji odchodzi w niepamięć w warunkach prekaryzacji pracy, mężczyźni tracą twarz, nie umieją pogodzić sprzecznych (tradycyjnych i nowoczesnych), miesających się ze sobą oczekiwań, szukają bezpieczeństwa, pozostając przy rodzicach, opóźniają założenie rodziny, tkwią w pułapce niskich zarobków i elastycznych umów (Standing, 2014). Niewątpliwie są to wielkie wyzwania dla współczesnej (sprekaryzowanej?) męskości znajdującej się dziś w stanie permanentnej niepewności. Niektórzy badacze

włączając wymienione powyżej przemiany w ramy kontrowersyjnej koncepcji społeczno-kulturowego zjawiska, jakim jest ogólny kryzys męskości (Melosik, 2006). Okazuje się, że męskość to złożony konstrukt, uwikłany w system społecznych interakcji, w którym widoczne są wpływy różnych dyskursów stawiających ciągle wyzwania definicjom płci kulturowej (Connell, 2000). Mimo to niezwykle istotne i wymowne jest niestracenie na znaczeniu esencjalizmu w podejściu do płci kulturowej i jego reprodukcję, zwłaszcza przez współczesną kulturę i media (Connell, 2000).

Wielu badaczy pisało o przemianach w zatrudnieniu kobiet oraz prekaryzacji ich pracy, zwracając uwagę m.in. na problem podziału pracy reprodukcyjnej i zarobkowej oraz braku publicznej debaty wokół tych kwestii (McDowell, 1991), podział zadań ze względu na płeć, tymczasowość pracy kobiet, erozję więzi pracowniczych (Maciejewka, 2012) oraz ekonomii opieki w sferze prywatnej i publicznej (Iskasen, 2009). Ciekawych obserwacji, dotyczących łączenia kwestii prekaryzacji pracy i płci, dokonała Ewa Majewska (2015), która zwróciła uwagę, iż w rozważaniach czołowych teoretyków prekaryjności prekariat, podobnie jak niegdyś proletariatus, właściwie nie ma płci. Analizując teorie prekariatu z perspektywy feministycznej dochodzi do krytycznych wniosków, w których określa neutralną płciowo koncepcję Standinga jako „ślepą na płeć”. Omawia przy tym kwestię patriarchalnej optyki oraz traktowania po macoszemu kategorii „młodej dziewczyny”. Teoretycy i badacze, według niej, wykazują się wtedy niesprawiedliwością i przesłaniają tym samym pewne wymiary nierówności płci wewnątrz prekariatu. Zjawisko „dziewczynizacji”, jak pisze Majewska (2015), w pewnym sensie wymazuje doświadczenie młodych kobiet poprzez przesłanianie ich potrzebami mężczyzn, którzy w teorii wciąż stanowią trzon pracy i gospodarki. Zwrócenie szczególnej uwagi na problem lekceważenia pracy reprodukcyjnej i konieczności redefinicji płciowego podziału pracy mogą okazać się istotnym elementem krytyki nowego kapitalizmu (Majewska, 2015).

Problematyką relacji między prekaryzacją i płcią na rynku pracy zainteresowały się Marta Warat i Ewa Krzaklewska (2016). Badaczki zastanawiały się nad tym, czy prekariat ma płeć, rozważając sytuację mężczyzn i kobiet na rynku pracy. W przeprowadzonych badaniach ilościowych wzięły pod uwagę przede wszystkim to, kto częściej doświadcza prekaryjności, jaki jest wpływ posiadanej umowy na poczucie stabilności kobiet i mężczyzn oraz na ich życie prywatne i czas wolny. Natomiast w ramach projektu m.in. poświęcamy szczególną uwagę problemowi kształtowania męskiej i kobiecej tożsamości w narracjach biograficznych ludzi młodych (od 18. do 30. roku życia). Wymienione powyżej elementy, istotne w definiowaniu relacji między zjawiskiem prekaryzacji i przemianami na rynku pracy a tożsamością płciową ludzi młodych, są możliwe do przesledzenia i zbadania poprzez sięganie do narracyjnych historii ich życia.

Ramy metodologiczne

W ramach projektu staramy się opisać i zrozumieć indywidualne i zbiorowe sposoby radzenia sobie młodych ludzi z konsekwencjami niestabilnego zatrudnienia, badając wpływ prekaryzacji pracy m.in. na wybory i realizację indywidualnych strategii życiowych. Zwracamy także szczególną uwagę na kształtowanie się form społecznej, klasowej i politycznej świadomości oraz aktywności obywatelskiej młodych dorosłych. Staramy się również odpowiedzieć na pytania o przyczyny i uwarunkowania fragmentacji ich doświadczenia klasowego oraz sposoby postrzegania dobrze funkcjonującej gospodarki. Efektem wspólnej pracy ma być porównanie doświadczeń i praktyk prekariuszy w Polsce i Niemczech. Zrealizowaliśmy 120 wywiadów biograficznych z pracownikami do 30. roku życia w obu krajach, a także dwa pomiary ilościowe obejmujące 1000 młodych pracowników prekaryjnych w Polsce i w Niemczech oraz przeprowadziliśmy analizę danych wtórnych. Metoda narracyjnego wywiadu biograficznego pozwala nie tylko opisywać historie życia młodych pracowników, ale również odkrywać i opisywać wydarzenia kształtujące ich życie, ramy społeczne i konteksty, w które są uwikłane przeżycia, doświadczenia oraz procesy biograficzne ujawniane w strukturze sekwencji spontanicznej narracji (Kaźmierska, Schütze, 2013).

Na potrzeby pełnej anonimizacji materiału zostały przyjęte umowne oznaczenia miejscowości. Obecnie pracujemy w województwie mazowieckim w trzech miastach o różnicowanej wielkości i liczbie mieszkańców: A – wielkie miasto, B – miasto średniej wielkości, C – mała miejscowość oraz w województwie dolnośląskim, w czterech różnych miejscowościach: D – wielkie miasto, E – miasto średniej wielkości, F, G – małe miejscowości. W rozważaniach zostaną uwzględnione cztery wywiady biograficzne zrealizowane na terenie województwa dolnośląskiego.

Na podstawie omówienia wybranych przypadków zostanie podjęta próba eksploracji relacji między płcią i prekaryzacją, co jest często spotykanym podejściem w polskich publikacjach dotyczących wstępnych wyników otrzymywanych w projektach badawczych (Dąbrowski, 2017). Analiza, na tym etapie pracy ze zgromadzonym materiałem, będzie miała charakter eksploracyjny, uznający poziom generalizacji jedynie w ramach konkretnych sytuacji i tła biograficznego (nie służy więc budowaniu teorii rozszerzanych na ogół populacji) (Dąbrowski, 2017). Refleksja, oparta na studium przypadków, ma za zadanie uchwycić i opisać fragmenty relacji między indywidualną biografią a procesami i mechanizmami związanymi ze zmianą społeczną o szerokim zasięgu (Wygnańska, 2016) w aspekcie przemian płci i pracy. Celem, obranym przy ich doborze, było przedstawienie przeciwnych „biegunów” biografii prekariuszy, czyli przypadków jak najbardziej różnych od siebie pod względem środowiska życia, pracy oraz kapitału społecznego i kulturowego. Wybór

czterech przypadków został dokonany w taki sposób, by móc zaakcentować różnice występujące wewnątrz kategorii obu płci oraz zachować podobną ramę doboru skrajnie różnych przypadków kobiet i mężczyzn przy jednocześnie jak najdokładniejszej i możliwie zwięzłej analizie. Zachowano przy tym formę zarysu analitycznego, prezentacji jedynie pierwszej ścieżki interpretacyjnej. Przyglądając się narracjom zawartym w wywiadach, spróbuję naświetlić kilka kwestii dotyczących kształtowania się relacji między tożsamością płciową (w ujęciu społeczno-kulturowym) i tożsamością pracownika, jakie jawią się w biografiami młodych prekariuszy. Jest to nowy wątek analityczny podjęty w ramach refleksji nad danymi biograficznymi. Szczególna uwaga zostanie zwrócona na to, w jaki sposób sytuacja prekarności rozmówców wpływa na proces budowania kobiecości i męskości oraz identyfikację i przejmowanie ról społecznych. Niniejszy tekst zaprezentuje efekty pierwszych prób analitycznego spojrzenia na zgromadzony materiał. Analizy są ukierunkowane na wyeksponowanie relacji płci i prekaryzacji pracy jako istotnego wymiaru w procesie konstruowania biografii. Na zasadzie prezentacji typu *case study* przyjrzymy się paru kwestiom analitycznym wokół kategorii płci i pracy, które poprowadziły do zbudowania pierwszych ramowych pytań badawczych:

- jak młode kobiety i młodzi mężczyźni radzą sobie z sytuacją prekarności?
- jak młodzi prekariusze identyfikują i charakteryzują swoją kobiecość i męskość?
- jak procesy prekaryzacji wpływają na kształtowanie narracji na temat kobiecości i męskości wśród młodych prekariuszy?
- jak charakteryzować kategorie sprekaryzowanej kobiecości i sprekaryzowanej męskości?

Pierwsze pytanie ma ukierunkować analizy na znaczenie relacji pracy i płci w biografiami i tożsamości młodych prekaryjnych pracowników. Drugie wskazuje na próbę naświetlenia i rekonstrukcji sposobów eksponowania i kształtowania tych kategorii w doświadczeniach i tożsamości badanych. Trzecie pytanie ma stanowić przyczynek do refleksji na temat tego, jak męskość i kobiecość różnicują doświadczenia na rynku pracy oraz strategie życiowe podejmowane przez młodych dorosłych. Ostatnie zawiera założenie o wpływie prekaryzacji na proces budowania tożsamości płciowej ludzi młodych i konstytuuje pojęcie kobiecości i męskości sprekaryzowanej. Skonstruowane pytania i kwestie do rozważenia powstały niejako w odpowiedzi na zapotrzebowanie podjęcia głębszej refleksji nad kwestiami osadzenia problemu tożsamości płciowej w sferze rynku pracy oraz odwrotnie – kwestii zatrudnienia w wymiarze kobiecego i męskiego procesu identyfikacji. Celem nie jest uzyskanie gotowych odpowiedzi na postawione pytania, a jedynie ukazanie drogi, która prowadzi do ich odnajdywania w strukturach narracji badanych. Dalsze rozważania i praca analityczna mają postawić w zupełnie nowym świetle różnice między kobiecymi i męskimi formami prekaryzacji, o których

pisał Standing (2014), aczkolwiek nie rozwinął dogłębnie tej kwestii. Prekariat może mieć płęć rozumianą w kategoriach problemów identyfikacyjnych, tożsamościowych oraz podmiotowości i sprawstwa. Wciąż aktualny problem definiowania i funkcjonowania różnic między płatną pracą produkcyjną i bezpłatną reprodukcyjną nadal nie znajduje miejsca w debacie publicznej (McDowell, 1991), zamierzam więc wyjść temu naprzeciw i zająć głos w debacie. Podczas analiz postaram się zwrócić szczególną uwagę na potrzebę redefinicji i aktualizacji genderowych różnic w sferze zatrudnienia (Majewska, 2015).

Prekaryjna kobiecość – analiza przypadków

Do analizy zostały wybrane przypadki dwóch kobiet mieszkających w różnych małych miejscowościach na Dolnym Śląsku. Dobór był podyktowany znacznymi różnicami między ich biografiami oraz strategiami życiowych wyborów mimo podobnego środowiska zamieszkania. Przede wszystkim skupię się na eksploracji i początkowej analizie ich wizji rodziny, płciowego podziału pracy produkcyjnej i reprodukcyjnej, kobiecej charakterystyce niestabilności oraz kobiecych cechach budowania narracji biograficznych.

Przypadek Julity

Julita to 22-letnia mieszkanka małej miejscowości E. Obecnie jest na urlopie macierzyńskim, wcześniej była zatrudniona jako ekspedientka w sklepie spożywczym FF w E., ma wykształcenie techniczne. Mieszka w miasteczku razem ze swoją małą córeczką oraz rodzicami we wspólnym mieszkaniu. Mama Julity pracuje również jako ekspedientka w FF, podobnie jak jej starsza o rok siostra. Natomiast ojciec, były rolnik, wyjeżdża regularnie do pracy za granicę. Najstarsza siostra Julity skończyła studia i wyjechała do D., gdzie rozpoczęła pracę w zawodzie bankowca. Z powodu swojego pochodzenia w okresie wczesnego dzieciństwa Julita doświadczała wykluczenia w grupach rówieśniczych, które najczęściej objawiało się przykrościami słownymi, np. oskarżaniem o to, że śmierdzi, ponieważ jest córką rolnika. Równie często czuła się wykluczona i niedoceniana z powodu nazwiska (tak jak pochodzenie), które nie było poważane w małomiasteczkowym środowisku.

I to, że... jak nie ma się odpowiedniego nazwiska, [...] jak Bożę kocham, jak się nie ma odpowiedniego nazwiska, tak się jest takim... omijamym. Także jak ja chodziłam do szkoły, miałam parę nazwisk, które gdzieś tu, na terenie E się liczą, to te pojedyncze...

Po urodzeniu dziecka również była stygmatyzowana w miasteczku, m.in. kiedy miejscowy ksiądz odmawiał ochrzcenia córeczki, a sąsiadki robiły przytyki na temat nieobecnego ojca. Biografia dziewczyny jest naznaczona trajektorią cierpienia z powodu

straty dwóch bliskich jej mężczyzn – brata, który zginął w wypadku motocyklowym, oraz chłopaka, ojca jej dziecka, który zostawił ją, kiedy zaszła w ciążę. Często opisywała i pokazywała podczas wywiadu, że ta utrata zupełnie rozbiła ją emocjonalnie. Julita doświadczyła wyjątkowo trudnych warunków zatrudnienia. Pracując na umowę zlecenie często była obiektem nadużywania władzy przez szefową tylko dlatego, że jest młodą dziewczyną. Mówi wprost:

Mnie, jako młodą, w ogóle nie słuchali [...] A nawet samo to, że ona [szefowa] potrafi obrazić pracodaw... pracownika w obecności ludzi. Czyli na przykład, jak ja sprzedawałam wędliny, no, i ona kiedyś potrafiła do mnie podejść, w piątek, gdzie jest najwięcej ludzi, potrafiła do mnie podejść, naubliżyć mi i wyjść. I tak, jakby jej to sprawiało radość, że ona ma tę władzę nad ludźmi.

W pracy nie była traktowana jako osoba dorosła i wartościowy pracownik. Uważano ją za niezdolną do sprzeciwu, wykorzystywano młodość, brak doświadczenia i niestabilną, trudną sytuację w zdobyciu i utrzymaniu zatrudnienia w obecnych warunkach rynkowych. Czuła się wykorzystywana, kiedy zmuszano ją do pracy w każdą niedzielę lub do przenoszenia i układania na półkach ciężkich przedmiotów, a także lekceważona jako kobieta, kiedy starsze klientki traktowały ją wyniośle. Julita wyraźnie wskazuje na trudności w pogodzeniu pracy reprodukcyjnej z codzienną pracą zarobkową, gdy w małej miejscowości brakuje możliwości znalezienia dziennej opieki nad dzieckiem: „[...] jestem na, na razie na urlopie macierzyńskim, później mam zamiar wziąć jeszcze urlop wychowawczy, bo nie mam z kim zostawić córki. A w E żłobków ani czegoś takiego też nie ma”.

Dziewczyna szuka wsparcia u swoich rodziców, którzy zapewniają jej i jej dziecku zabezpieczenie finansowe, dom i opiekę. Względną stabilność daje jej dom rodzinny, zawodzą natomiast struktury społeczności lokalnej. Biorąc pod uwagę fakty z życia Julity, można stwierdzić, że jest to młoda kobieta, która w wielu wymiarach życia społecznego, w tym przede wszystkim w wymiarze zatrudnienia, jest zablokowana. W wywiadzie pada wiele słów świadczących o żalu wobec społeczności, która niesprawiedliwie osądza, stygmatyzuje, potęguje bariery. Kobiecość i dorosłość Julity jest w widoczny sposób naznaczona osamotnieniem. Nie tylko dlatego, że jest ona samotną matką, ale jako kobieta boryka się z nieobecnością mężczyzn, którzy mieli odgrywać ważną rolę w życiu jej i jej dziecka. Próby budowania tożsamości jako dorosłej kobiety i matki kończą się dla Julity rozczarowaniem w zderzeniu z lokalnym rynkiem pracy, bezwzględną społecznością oraz zablokowaniem podmiotowości „młodej dziewczyny”. Stara się wciąż utrzymać w tych warunkach dobrobyt swój i dziecka, wierząc w zmianę swojego położenia przez odbudowanie sprawczości i struktury rodzinnej oraz uniezależnienie się od rodziców. Odwołuje się przy tym do swego rodzaju mitu sukcesu i niezależności w prowadzeniu własnej działalności gospodarczej:

Chciałabym mieć jeszcze dwójkę dzieci. Na pewno. I chciałabym, nie wiem, i chyba dopnę tego swojego, chciałabym mieć własny sklepik [...] Ale chciałabym mieć coś swojego własnego, że jakbym pracowała i pomimo, że by mi się nie udało dziesięć razy, to spróbuję jedenasty raz. I spróbuję sama dla siebie

Przypadek Alicji

Kolejny przypadek to 29-letnia Alicja mieszkająca obecnie w F., ale kształcąca się i pracująca przez dłuższy czas w mieście D. Młoda kobieta, jedynaczka, która urodziła się w jednym z południowych regionów Polski w wyrozumiałej i wspierającej, ale przywiązanej do tradycji rodzinie górnika i ekspedientki. Ma częściowo śląskie korzenie, ale nigdy nie czuła się emocjonalnie związana z tamtym regionem. Aby się od niego odciąć, wyjechała do wielkiego miasta D. na studia, ale nie na wymarzony kierunek. Rodzice okazali jej wsparcie i poparli ten pomysł, choć byli przeciwni wyjazdowi:

Moi rodzice mogli sobie na to pozwolić, żebym poszła do D., no i też jestem wdzięczna swoim rodzicom za to. Moi rodzice są bardzo wyrozumiali, bo po prostu podchodzą do tematu tak, że spełniają marzenia, więc mnie w jakiś tam sposób puścili.

Oparcie w rodzicach pozwala jej realizować plany życiowe. Nie jest zadowolona z wybranego kierunku, ale rekompensuje sobie to, angażując się w działalność organizacji pozarządowych o różnym charakterze (ekologicznym, kulturalnym, lokalnym, pomocowym). Wtedy zaczęła rozumieć, co chciałaby robić w życiu, i poświęciła się temu całkowicie. Jest ciekawa świata, podróżowała, w ramach wymiany międzynarodowej programu Erasmus przebywała w jednym z krajów nadbałtyckich oraz zarabiała podczas winobrania na południu Europy. Oprócz aktywności stowarzyszeniowej podejmuje dorywcze prace jako barmanka i sprzedawczyni w księgarni. Najbardziej pochłania ją zaangażowanie w stowarzyszeniach. Na co dzień mierzy się z biurokracją, pisze mnóstwo wniosków projektowych. Obecnie mieszka z narzeczonym w F., kupili tam tanie mieszkanie, planują ślub i założenie rodziny. Czasem Alicja pomieszkuje w D., kiedy wymaga tego zaangażowanie w jakąś działalność. Można stwierdzić, iż treść narracji Alicji wskazuje na cechy charakterystyczne dla sytuacji projektariatu, włącznie z permanentnie niepewną pracą bez stałego zatrudnienia i zabezpieczenia finansowego oraz z ciągłą gotowością do włączania się w nowe projekty i rozszerzania aktywności na tym polu. Alicja wprost mówi o wszechogarniającym poczuciu niepewności warunków pracy, przy czym podkreśla, że jest to jej wybór i krok w realizacji jej życiowych celów. Wyraźnie jednak pragnie stabilności. Wydaje się, że nie rezygnuje z niej dobrowolnie, lecz płaci cenę za realizowanie zawodowych (projektowych) ambicji.

Nie no totalne, totalne poczucie, huśtawka i w ogóle. Na to jestem wściekła [...] a przy tym jakby ciągle stajemy na rękach, jakby ja nad tym się nie zastanawiam, czy ja to powinnam

robić czy nie powinnam, nie mam jakby żadnego zabezpieczenia, czasami jestem nieubezpieczona, a potrafię napisać w ciągu tygodnia cztery wnioski, za które mi oczywiście nikt nie płaci, ale wiem, że to jest mój krok w kierunku tego, żeby się jednak utrzymać.

Swoją koncepcję budowania dorosłego życia uzależnia od miejsca, gdzie będzie mogła realizować plany zawodowe. Niestabilność i gotowość do mobilności związanej z pracą w trybie projektowym przenosi na życie prywatne. Sfera zawodowa w wielu aspektach zazębia się wręcz z prywatną. Zanikają granice pomiędzy nimi. Alicja zdecydowała się na ślub, zamierza zostać matką, lecz „zawiesza” plany, stawiając na pierwszym miejscu karierę:

Kurde, no my [...] chcemy tutaj rodzinę założyć, więc w tym roku się hajtamy, pewnie na razie tak prywatnie będziemy związani z F., bo skoro mamy tu mieszkanie to pewnie będziemy chcieli na chwilę tutaj osiąść. A jak to będzie wyglądało za parę lat? To będzie też mocno związane z zawodową ścieżką, nie? Dla mnie to jest mega związane z zawodową ścieżką, bo nie wyobrażam sobie jakby na siłę siedzieć i utrzymywać, że muszę tutaj mieszkać, skoro nie będę miała co robić. A muszę mieć tutaj co robić, nie?

W przypadku Alicji wyraźnie widoczne jest pewnego rodzaju rozdarcie między decyzją o założeniu rodziny i pozostaniu gotową do podjęcia nowych wyzwań projektowych, przy czym zdecydowanie pierwszeństwo ma ścieżka zawodowa, która ukierunkowuje prywatność. Tymczasowość „osiadania” w miejscu zamieszkania uniemożliwia podjęcie jednoznacznych, rozstrzygających o życiu prywatnym, decyzji. Alicja realizuje swoje aspiracje i kształtuje plany życiowe poza rodziną, osadza swoją tożsamość w roli pracownika-projektariusza. Wydaje się, że Alicja, odcinając się od swoich korzeni, od wzorców tradycyjnego domu, kształtuje swoją kobiecość na zasadzie redefinicji tych wartości.

Moja rodzina nie była jakoś turbo katolicka, no ale tradycyjnie po prostu podchodziła do tematu, czyli standardowo w tym wszyscy byliśmy wychowani. Ja się nawet śmieję, że dla mnie taka pierwsza styczność z animacją kultury było właśnie w tej parafii, bo tam była po prostu kapitalna siostra zakonna [...] teraz mi w ogóle nie jest po drodze z Kościołem, ale jak wspominam sobie jakieś pielgrzymki, ale młodzieżowe, gdzie tworzy się wspólnota, gdzie tworzą się więzi, gdzie pierwsze załączki jakiejś takiej – stowarzyszenia się po prostu, to ja w tym po prostu wyrosłam, nie?

Alicja potraktowała funkcjonalnie przywiązanie do tradycji i religii w jej rodzinie pochodzenia, jako załączek wspólnotowości, która zapoczątkowała jej stowarzyszeniowe zaangażowanie. Wyraźnie określa siebie, swoją kobiecość i swoje korzenie przede wszystkim poprzez nawiązania do aktywności zawodowej. Buduje swoją autobiograficzną refleksję na „wyborze” roli społecznika oraz decyzji o odżegnaniu się od rodzinnych, tradycyjnych wzorców roli kobiety dorosłej. Przy tym bardzo niewiele mówi o swoim

narzeczonym, który także jest częścią jej zawodowej drogi. Wspólnie są zaangażowani w aktywność stowarzyszeniową w miasteczku E. Na pewno nie szuka w nim oparcia i stabilności. Podczas narracji biograficznej nie odnosi się także do jego roli jako mężczyzny u jej boku. Niejako wybiera samotną kobiecość ugruntowaną głównie w sferze pracy, w swoim zaangażowaniu projektowym.

Prekaryjna kobiecość: uwagi podsumowujące

Poszukiwanie prekarnej kobiecości w narracjach młodych pracowników odsyła nas do pytań przede wszystkim o pracę biograficzną i konstruowanie tożsamości w momencie przełomowym, jakim jest wchodzenie w dorosłość. Pierwsze spojrzenia na sposoby radzenia sobie z sytuacją prekarności ukierunkowują refleksję na kształtowanie kobiecości, na powiązanie tego procesu ze sferą pracy. Charakterystyka tożsamości płciowej w narracji (choć nigdy nie zostaje wypowiedziana wprost) odbywa się z bezpośrednim odniesieniem do tej sfery, ze wskazaniem na trudności dotyczące zbudowania trwałej identyfikacji w niepewnych warunkach. Przemiany współczesnego świata, w tym również zaawansowane procesy prekaryzacji, przenoszące się na inne wymiary życia, wydają się wykorzeniać tożsamość kobiecą z podstawowych aspektów jej ugruntowania, m.in. z wzorców domu rodzinnego, wyznawanych wartości. Wszystkie kwestie zostają podporządkowywane bieżącemu rozwojowi sytuacji na rynku pracy. Rysuje się kilka wątków, nad którymi warto się zatrzymać, konstruując pierwsze kierunki analizy materiału.

Należy zwrócić szczególną uwagę na proces pracy biograficznej nad relacjami z rodziną pochodzenia oraz uwarunkowaniami ich ustalenia. W narracjach pojawiały się wątki poszukiwania stabilności w domu rodzinnym (Julita) oraz symbolicznego odcięcia się od rodzinnych struktur zabezpieczenia (projektariuszka Alicja). Każda strategia jest uzasadniana poprzez charakter pracy i role, jakie przyjmują kobiety. Rola Julity jako kobiety jest związana z opieką nad małym dzieckiem, co silnie warunkuje jej położenie i tożsamość. Wykazuje ona chęć do aktywnego radzenia sobie z problemami, wierząc w możliwości samozatrudnienia, mającego być wyzwoleniem od struktur, które zawiodły. Aktywnie, choć w zupełnie inny sposób, radzi sobie Alicja, przede wszystkim skupiając się na sobie, swojej satysfakcji, samorealizacji. Bagatelizuje niepewność i trudności, angażując się jeszcze bardziej i widząc w tym zawsze szansę rozwijania siebie, mimo braku zabezpieczeń i niestabilności finansowej. Obie kobiety poszukują stabilności, choć w inny sposób, inaczej rozumianej, i obie nie mogą jej osiągnąć, balansując na granicach tymczasowych rozwiązań (pozostawanie w domu rodzinnym, jedynie tymczasowe „osiadanie” w małej miejscowości). Znamienne jest również zjawisko „znikania mężczyzn”, a także dewaluacji roli mężczyzny w budowaniu kobiecej tożsamości, która

radzi sobie mimo tego, że mężczyzna jest często nieobecny. W dalszych rozważaniach być może warto zastanowić się, dlaczego męska nieobecność pojawia się jako istotny składnik identyfikacji kobiecej i w jaki sposób oddziałuje na proces jej budowania w całości biografii. Kobięce wizje przyszłości i rodziny także mogą posłużyć do rekonstrukcji tendencji dotyczących kształtowania kobiecości, dlatego że odkrywają, jak procesy prekaryzacji wpływają na to, jakimi kobietami decydują się być rozmówczynie. Kryje się za tym zarówno ocena szans na rynku pracy, jak i marzenia o samodzielnym, dorosłym, przede wszystkim stabilnym życiu, a także oparty na efektach pracy biograficznej projekt roli kobiety w wielu sferach życia.

Prekaryjna męskość – analiza przypadków

W tej części artykułu skupię się na poszukiwaniach drogi do rekonstrukcji sprekaryzowanej męskości i omówię dwa wywiady z mężczyznami. W analizie zwrócę uwagę na te same aspekty co w przypadku dekonstrukcji kategorii prekarnej kobiecości, starając się odnaleźć w narracjach punkty odniesienia do poszukiwań męskiej tożsamości w obliczu doświadczenia prekaryzacji.

Przypadek Radka

Rozpocznę od zarysowania przypadku Radka. Radek ma 29 lat, pochodzi z Lubelszczyzny. W mieście D. mieszka od pięciu lat. Ojciec rozmówcy jest osobą bezrobotną, a matka pracuje w branży energetycznej. Mężczyzna posiada wykształcenie wyższe, ukończył studia licencjackie na kierunku administracja. Na studia poszedł za namową mamy. Jednak według niego studia nie są potrzebne, gdyż ważniejsze jest doświadczenie zawodowe. Marzeniem Radka było „dostanie się do wojska”, co się jednak nie udało. Obecnie rozmówca pracuje w markecie na stanowisku kasjera. Radek miał bardzo trudną sytuację rodzinną, doświadczył również bolesnej nieobecności ojca, z którym nie potrafi się porozumieć:

[...] ojciec mnie drażni... tak... mama też, ale już nie aż tak (*zaśmianie się*), z mamą można się dogadać, z ojcem nie, ojca mogę zakrzyczeć..., ojciec, jeszcze jak byłem mały, to mnie bił, że tak się wyrażę, [...] ojciec mojego ojca... jest... dosyć szemranym człowiekiem [...] nieszczególnie chce utrzymywać kontakt z moim ojcem, no, a ja z nim też bo... nie traktuje mnie zbyt dobrze.

Mężczyzna wspomina również o tym, że trudne relacje między nimi mają swoje źródło w stosunkach między ojcem i dziadkiem. Znowu pojawia się problem „znikających mężczyzn”, który zdaje się odgrywać sporą rolę w blokowaniu możliwości osiągnięcia dojrzałości przez młodych mężczyzn. Problemy z wchodzeniem w dorosłość i budowaniem

tożsamości dorosłego mężczyzny potęguje brak wzorców lub zawód emocjonalny związany z dysfunkcjami więzi ze znaczącymi innymi (dziadek jako „szemrany” człowiek i bezrobotny ojciec stosujący przemoc wobec dziecka). W historii życia istotne są problemy z alkoholem, które dotyczą rozmówcę. Radek ucieka w alkohol, ale szybko przytomnieje, uświadamiając sobie, że przecież nie chce popełniać błędów swojego ojca.

Od dziesięciu lat jest alkoholikiem [ojciec] [...] i... wiem, jak mam nie robić, ja nie będę alkoholikiem, zdarza mi się napić, zdarzało mi się często napić, powiedziałem sobie [...] za dużo wydaję na alkohol i ograniczyłem, i do takiego stopnia ograniczyłem, że teraz alkohol mi nie smakuje, nie piję.

Decyduje się tym samym na przewyciężenie skłonności do alkoholu. Warto wspomnieć o tym, że wskaźnikami osiągnięcia dorosłości przez młodych mężczyzn niegdyś była stabilna pozycja zatrudnienia oraz założenie i utrzymanie rodziny, co trudno osiągnąć w sytuacji pracy prekarnej. Radek radzi sobie ze swoją sytuacją, przyzwyczajając się do warunków zatrudnienia, zawieszając aktywne poszukiwanie alternatyw i angażując się w pracę jeszcze bardziej.

Kierownictwo jest bardzo w porządku yyy [...] moja przełożona yyy może na przykładzie... ja pracuję praktycznie non stop... czasem mam w tygodniu jeden dzień wolny, czasem nawet i to nie, jak się da... yyy nadgodziny robię na życzenie, jak chcą, to zostaję.

Twierdzi, że jest zaradny, potrafi dostosować się do sytuacji. Może polegać na swoich przyjaciółach, którzy w sytuacji, kiedy przebywa daleko od rodziny, stanowią grono jego najbliższych. Niejako czyni ze swojej pracy sposób na życie codzienne, pracując „praktycznie non stop”. Wyraźnie również przenosi niestabilność i tymczasowość na życie prywatne. Jak twierdzi, działa często pod wpływem impulsu, stosuje tymczasowe rozwiązania, nie myśląc o dalekosiężnych konsekwencjach, nie snuje również planów wybiegających daleko w przyszłość:

[...] ja zauważyłem że wiele rzeczy, wiele szalonych rzeczy robię pod wpływem chwili... na przykład ten wyjazd do D... na przykład zmiana pracy to też było z dnia na dzień zerwanie z dziewczyną... wyjazd gdzieś.

W Radku jednak odzywa się pragnienie stabilizacji, posiadania swojego miejsca. Nadal poszukuje oparcia w rodzicach, a konkretnie w swojej matce, na której spoczywają decyzje finansowe:

no, obejrzałem mieszkanie... sobie pomyślałem, a może rodzice, oni zawsze mają jakieś oszczędności, może mi się coś dołożą, będę miał mniejszy problem, dobra dzwonię do matki, mówię co i jak, od dawna mi (marudzili), żebym albo kupił mieszkanie, albo wynajął całe mieszkanie, żeby mogli mnie odwiedzać, no ale uznała, że pod D., że daleko nie,

początkowo powiedziała, że tak, że da mi całą kasę, tam ile było, ćwierć miliona miała oszczędności... dobra, po jakichś paru dniach dzwoni, że jednak nie...

Mężczyzna jednak nie otrzymuje wystarczającego wsparcia i nie udaje mu się zrealizować planu. Radek pragnie stabilizacji, bezpieczeństwa i pewności, jednak jego kroki zostają zablokowane, kiedy okazuje się, że nie otrzyma pomocy finansowej.

Przypadek Adama

Ostatni jest wywiad z Adamem. Mężczyzna urodził się w 1991 roku w mieście średniej wielkości na Dolnym Śląsku. Jego ojciec uczęszczał na kilka kierunków studiów, z których żadnego nie skończył. Mama i babcia to polonistki. Mama pracowała w radio, teraz prowadzi portal lokalny. Kiedy Adam miał kilka lat, rodzice się rozwiedli. Mężczyzna utrzymuje z obojgiem dobre relacje. Adam ma dziewięcioletnią siostrę przyrodnią, ale w zasadzie czuje się jedynakiem. Wielokrotnie podkreśla swoje inteligentkie korzenie, wychowanie w domu pełnym książek, co stanowiło niewątpliwie o jego bogatym kapitale kulturowym.

Moja mama jest polonistką z wykształcenia, moja babcia jest polonistką z wykształcenia, moja prababcia nie była polonistką, ale była wielką miłośniczką literatury i próbowała też zaszcześcić jakoś tę miłość w swoich dzieciach.

Na studiach wybiera kierunek związany z kulturą. Mówi, że świadomie nie wybierał takiego kierunku, który daje perspektywę na rynku pracy, lecz kierował się możliwościami rozwoju, poszerzenia horyzontów. Adam posiada bardzo bogatą biografię zawodową, pracował w trybie projektowym przy różnych inicjatywach w sektorze kultury. W zasadzie przez całe studia pracuje na umowy o dzieło lub zlecenia. Jest w stałym związku. Jego dziewczyna jest graficzką komputerową. Podobnie jak Adam żyje od zlecenia do zlecenia. Nie mieszkają razem, choć mają plany dotyczące założenia rodziny. Ich sytuację warunkuje projektowy typ zatrudnienia. Dopuszczają zmianę trybu pracy tylko w wypadku konieczności utrzymywania dzieci. Adam zdaje się być pogodzony z pewną formą krótkotrwałości w życiu prywatnym, dostosowanej do warunków ich pracy. Podkreśla, że wciąż nie czuje potrzeby stabilizacji w życiu prywatnym:

Z tamtą mieszkalem, z tą nie mieszkam. Trochę jeszcze właśnie mając świeże wspomnienia z tego, że takie mieszkanie... myślimy o tym, ale powiedzmy, że jest, ee nie ma większej, głębszej potrzeby, żeby teraz czegoś na tę chwilę zmieniać, jest tak dobrze, tak jak jest, więc...

Mówi o ojcostwie, jednak nie podejmuje właściwie żadnej decyzji, chcąc pozostawić życie prywatne w zawieszaniu. Balansuje na granicy przejścia do bycia dorosłym mężczyzną, założenia rodziny i pozostania jedną nogą w życiu bez dorosłych zobowiązań.

Nie ma możliwości, aby zbudować dojrzałą męską tożsamość, ponieważ nie podejmuje właściwie żadnych wiążących decyzji. Myśląc o przyszłości, kalkuluje zyski i straty oraz konsekwencje, ale nie przychyła się do żadnego z rozstrzygnięć.

Nie wiem do końca, czym się będę zajmował, czym, co... co będę robił, umowa zlecenie kończy się właśnie w grudniu dwa tysiące szesnaście, potem nie mam planów jeszcze skonkretyzowanych. Myślę teraz o powrocie na doktorat, ale nawet gdybym się załapał na stypendium, to nie wiem, czy to by wystarczyło na utrzymanie tego poziomu życia, który teraz mam.

W kontekście przyszłości mówi także o rozmytych, ale bardzo ambitnych marzeniach, aby zająć się popularyzacją sztuki filmowej, a także krytyką filmową. Adam wyraźnie znajduje się „na rozdrożu” między wielkimi marzeniami o twórczej pracy a podjęciem odpowiedzialnych decyzji o przyjęciu tradycyjnie męskich ról stałego partnera, ojca o stabilnej pozycji zatrudnienia i zabezpieczonego finansowo. Nic go również nie popycha do zmiany swojej sytuacji i podejmowania ostatecznych decyzji. Musi pozostać w fazie przejściowej, snując jedynie przypuszczenia. Sytuacja projektariusza (Szreder, 2016) nie pozwala zbliżyć się do uzyskania statusu dorosłego, blokując szansę na osiągnięcie stabilizacji życiowej i tym samym odraczając proces ugruntowania tożsamości. Adam pozostaje wciąż człowiekiem u progu dorosłości, balansującym na granicach pragnienia utrzymania stałego poziomu życia i pozostawiania na etapie poszukiwań, bez dokonywania życiowych wyborów.

Męskość prekaryjna: uwagi podsumowujące

Męskość, która zderza się z sytuacją prekaryzacji, jest zmuszona do kompromisów, pozostaje niescementowana. Nie sposób zdekonstruować ją jednoznacznie, opierając się na przymiotach tradycyjnych wzorców kulturowych. Męska tożsamość ulega fragmentaryzacji, jest krucha, łatwo poddaje się kryzysom. Brakuje jej rytuałów przejścia oraz wzorców, które byłyby fundamentem i układem odniesienia. Sposoby radzenia sobie z niestabilną sytuacją u obu mężczyzn wiążą się z ucieczką od podejmowania ostatecznych decyzji, a także od podejmowania ryzyka. Zamiast tego starają się oni dopasować do bieżącej sytuacji, stosując doraźne rozwiązania. Odpowiedzią młodych mężczyzn na te trudności ma być maksymalne zaangażowanie w pracę oraz snucie domysłów i rozmytych marzeń o przyszłości, bez żadnej pewności i zabezpieczenia co do dostępnych możliwości wyboru. Radek oraz Adam są zmuszeni do dostosowywania się do bieżącej sytuacji, stosowania doraźnych rozwiązań, najczęściej dopasowując się do warunków dyktowanych przez charakter zatrudnienia, przez co prekarność widocznie przenika do innych sfer ich życia. Pułapka prekarności potęguje brak możliwości wejścia w role

tradycyjnie przypisane dorosłemu mężczyźnie, zatem ich biografie zdają się do nich nie pasować i prezentują zupełnie inny kierunek kształtowania męskości. Obaj nie mówią prawie w ogóle o swojej męskości wprost, nie używają jej do definiowania swojej tożsamości. Projektując swoją tożsamość w narracji unikają mówienia o zobowiązaniach i odpowiedzialności w życiu prywatnym, a skupiają się na doświadczaniu wciąż nowych wyzwań. Trudno orzec, czy takie jest ich stanowisko, czy sytuacja wywiadu sprawia, że właśnie w ten sposób przedstawiają samych siebie.

Podsumowanie i zakończenie

W przedstawionych powyżej zarysach przypadków ujawnia się wizja człowieka, który zderza się z prekarnym życiem praktycznie w każdej jego sferze. Kształt sprekaryzowanych tożsamości mężczyzn i kobiet zbliża się do wizji człowieka proponowanej przez Judith Butler (2009), u którego charakterystyczna dla prekarnego życia kruchość i niestabilność dotyka właściwie wszystkich wymiarów egzystencji. Dodatkowo rezultaty pierwszych analiz materiału potwierdziły, iż tradycyjne wzorce kobiecości i męskości nie przystają do biografii młodego dorosłego ukształtowanego przez współczesną rzeczywistość. Należy poszukiwać innej drogi odczytywania procesów kształtowania tożsamości płciowej, prawdopodobnie porzucając ograniczające, znane nam wzorce. Warto skupić się na próbie dekonstrukcji, opisu od podstaw ugruntowanego na umiejscowieniu go w kontekstach występujących przemian, do czego zdecydowanie odpowiedni okazuje się zastosowany model analityczny studium przypadku narracji biograficznych.

Podczas pierwszych analiz okazało się, że w proces budowania kobiecości i męskości w biografiami młodych prekariuszy uwikłanych jest mnóstwo wątków tworzących ramy analityczne. Są to m.in.: zaplecze struktur rodzinnych, strategie życiowych wyborów, możliwości kształtowane przez miejsce zamieszkania, procesy wkraczania w dorosłość, a nawet efekty pracy biograficznej badanych. Uwidoczniła się również potrzeba głębokiego osadzenia analizy procesu rekonstrukcji tożsamości płciowej w teorii ugruntowanej. Nasycaenie kategorii poprzez ciągle stawianie pytań o ich kształt i unikanie kategoryzacji pozwoli na tym etapie uchwycić zarówno wieloaspektowość problemu, jak i wyjaśnić procesy fragmentaryzacji sprekaryzowanej tożsamości, które znacznie komplikują uporządkowanie analizy. Okazuje się, że kobiecość i męskość analizowane w tym kontekście wykraczają daleko poza uwarunkowania ról społecznych i kulturowych znaczeń, jakie wyznaczają nam wzorce tradycyjnego i nowoczesnego rozumienia tożsamości płciowej. Dlatego warto stale podejmować próbę (i ryzyko) rekonstrukcji jej wyznaczników uwikłanych w wiele kontekstów oraz postarać się określić, jak przebiegają procesy przemiany męskości i kobiecości w sprekaryzowanym świecie.

Bibliografia

- Acker, J. (1990) Hierarchies, Jobs, Bodies: A Theory of Gendered Organizations. *Gender and Society* 4(2), s. 139–158.
- Bradley, H. (2008). *Płeć*. Tłum. E. Chomicka. Warszawa: Sic!
- Butler, J. (2004). *Precarious life. The Power of mourning and violence*. London–New York: Verso.
- Connell, R. (2000). Understanding men: gender sociology and the new international research on masculinities [dostęp: 28 października 2012]. Dostępny w Internecie: <http://xyonline.net/sites/default/files/Connell,%20Understanding%20men,%202000.pdf>.
- Dąbrowski, A. (2017). Metoda studium przypadku krok po kroku. *Studia Socjologiczne* 4 (227), s. 249–262.
- Giddens, A. (2007). *Socjologia*. Tłum. O. Siara, A. Szulżycka, P. Tomanek. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Każmierska, K., Schütze, F. (2013). Wykorzystanie autobiograficznego wywiadu narracyjnego w badaniach nad konstruowaniem obrazu przeszłości w biografii. Na przykładzie socjologicznego porównania narracji na temat życia w PRL-u i NRD. *Przegląd Socjologii Jakościowej* 9(4), s. 122–139.
- Kiersztyn, A., Dzierżgowski, J. (2012). Portret zatrudnionego na czas określony. Wyniki analiz ilościowych. W: M. Bednarski, K. W. Frieske (red.), *Zatrudnienie na czas określony w polskiej gospodarce. Społeczne i ekonomiczne konsekwencje zjawiska*. Warszawa: Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, s. 67–92.
- Majewska, E. (2015). Prekariat i dziewczyna. Fetyszizm towarowy i emancypacja dziś. *Praktyka Teoretyczna* 1(15), s. 218–241.
- Maciejewska, M. (2012). Zmęczone ciała i bezcenne produkty. Warunki pracy kobiet w specjalnej strefie ekonomicznej przemysłu elektronicznego. Raport z badań Think Tanku Feministycznego i Uniwersytetu Wrocławskiego w ramach projektu o warunkach pracy w specjalnych strefach ekonomicznych [dostęp: 20 maja 2018]. Dostępny w Internecie: http://www.ekologiasztuka.pl/pdf/strefy_raport_maciejewska_2012.pdf.
- McDowell, L. (2009). Ponowne spojrzenie na życie bez Ojca i Forda: gender, klasa i zmiany w zatrudnieniu w nowym tysiącleciu. Tłum. A. Zachorowska-Mazurkiewicz [dostęp: 20 marca 2017]. Dostępny w Internecie: http://studiagender.umk.pl/pliki/teksty_gender_klasa_i_zmiany_w_zatrudnieniu.pdf.
- Melosik, Z. (2006). *Kryzys męskości w kulturze współczesnej*. Kraków: Impuls.
- Mrozowicki, A. (2014). „Odczarowanie rynku”? Socjologiczne refleksje o konsekwencjach globalnego kryzysu ekonomicznego w Polsce. *Przegląd Socjologiczny* 64(4), s. 67–91.

- Poławski, P. (2012). Prekariat: stabilizacja w gorszym segmencie rynku pracy. W: M. Bednarski, K. W. Frieske (red.), *Zatrudnienie na czas określony w polskiej gospodarce. Społeczne i ekonomiczne konsekwencje zjawiska*. Warszawa: Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, s. 122–147.
- Seidman, S. (2012). *Społeczne tworzenie seksualności*. Tłum. P. Tomanek. Warszawa: PWN.
- Sennett, R. (2006). *Korozja charakteru. Osobiste konsekwencje pracy w nowym kapitalizmie*. Tłum. J. Dzierzgowski, Ł. Mikołajewski. Warszawa: Muza.
- Standing, G. (2013). Oblicza prekariatu. Młodzi, wyzyskiwani, niepewni? Tłum. P. Kaczmarski, M. Karolak. *Le Monde Diplomatique* 8, s. 38–41.
- Standing, G. (2014). *Prekariat. Nowa niebezpieczna klasa*. Tłum. P. Kaczmarski, M. Karolak, K. Czarnecki. Warszawa: PWN.
- Szreder, K. (2016). *ABC Projektariatu. O nędzy projektowego życia*. Warszawa: Fundacja Nowej Kultury Bęc Zmiana.
- Warat, M., Krzaklewska, E. (2016). Czy prekariat ma płęć? Sytuacja kobiet i mężczyzn na rynku pracy w Polsce. *Rocznik Lubuski* 1(42), s. 229–245.
- Widding Isaksen, L. W. (2009). Dynamika globalnego handlu opieką: pielęgniarki i migrantki w Norwegii. Tłum. J. Kubisa [dostęp: 20 marca 2017]. Dostępny w Internecie: <http://www.ekologiasztuka.pl/pdf/f0085isaksen.pdf>.
- Wygnańska, J. (2016). Doświadczenie biograficzne życia w dwóch kulturach. Studium biograficzne przypadku. *Przegląd Socjologii Jakościowej* 12(2), s. 168–190.

Cytowanie:

- Drabina-Różewicz Aleksandra (2021). *Kobiecość i męskość w narracjach biograficznych młodych prekariuszy – zarys interpretacji*. „Fabrica Societatis”, No. 4, s. 120–138 [dostęp: dzień, miesiąc, rok]. Dostępny w Internecie: www.fabricasocietatis.uni.wroc.pl.